

ÁCS TIBOR: A MAGYAR HADI FŐTANODA, 1848–1849¹

**Digitalizálták a Magyar Tudománytörténeti Intézet és a Semmelweis Orvostörténeti
Múzeum, Könyvtár és Levéltár munkatársai, Gazda István vezetésével
Közreműködött: Kapronczay Károly és Szállási Árpád**

Horner (később Vezekényi) István, a „gyöngyösi hasonszervi kórház orvosa”, akit 1848. december 10-én neveztek ki a főtanoda főorvosául, több mint három évtizeddel később így emlékezett vissza a Magyar Hadi Főtanoda működésének rövid időszakára:

Január 1-jén jókor reggel bevonultam a fővárosba, egyenesen a Ludovika akadémiába szállásomra hajtattam, az ágyúzás már Czinkotán nagyban hallatszott, hittük hogy a magyar sereg üldözi az ellenséget a fővárosbani benyomulástól. Petzelt alezredesnél bejelentvén megérkezésemet, látásomra össze csapta kezét, mély megindulásának adva jelét, hogyan mertem a fővárosba jönni, miután az ellenség azt minden perczen megszállhatja? Nyugodtan válaszoltam neki: ez az én rendeltetésem, együtt fogunk most málni élni vagy halni.

Az ágyúzás reggeltől estig tartott naponként; dacára ennek január 4-én egy számos és díszes gyülekezet előtt, melyen részt vettek hazánk legjelesebb férfiai, megtartottuk a vizsgát, melyen mintegy 50 ifjú vett részt, kik közül 34-et mind szellemi, mint testi lehetőségeikre nézve alkalmasnak találtatván, felvettünk az intézetbe. Következő napon, mintha a legbiztosabb békében élnénk megkezdődtek az előadások, s minthogy az erkölcsstannak tanára még nem volt, én vállalkoztam ezen tanszék betöltésére, mint nyugodalmasabb napjainkban teljesítettem is. Következett január 6-dika, a végzetes nap (...) Az intézetbe a rémülés, szomorúság tetőpontját érte el, de azért hivatalos teendőink egy perczig sem függesztettek fel, vártuk mit hoznak a következő napok.”²

Az történelmi tény, hogy már az osztrák katonai megszállás alatt, 1849. január 7-én, vasárnap, Petzelt József alezredes, aligazgató a Magyar Hadi Főtanodát ünnepélyesen megnyitotta. (...) Előrelépés történt a katonai nevelés, az alsóbb rendű katonai nevelőintézetek és a főtanoda tanítási rendszerének összehangolása, fejlesztése és vezetése körüli huzavona megoldásában is. A kormányzó utasítására Szabó Imre alezredes, hadügyi államtitkár június 9-én tudatta Bayer József ezredessel, a felső hadsereg tábornoki főnökével:

„...folyó év május hó 12-én E. 13949. sz. a Görgei Arthur hadügyminister és fővezér úrnak, Mészáros Lázár altábornagy a hadi nevelésügy főfelügyelőjévé kineveztetése tárgyában levelezések, áttétetnek. Felhívom ennek folytán ezredes urat, a nevezett

¹ Forrás: Ács Tibor: A Magyar Hadi Főtanoda, 1848–1849. = Hadtörténelmi Közlemények, 1999. p. 327, pp. 337–339. (A tanulmányt rövidítve közöljük – a szerk. megj.)

² Vezekényi István: Visszaemlékezések 1848/49-re. [Cikksorozat] = Gyöngyösi Lapok, 1882. 12. sz. (március 23.) p. 5.

írományokat, a hadügyministeriumnak további intézkedés végett haladéktalanul visszakézbesíteni.”³

Három nap múlva, 1849. június 12-én Kossuth kormányzó aláírta Mészáros Lázár kinevezését:

„Miután tábornagy úr a hazánkbeli összes katonai növeldek főfelügyelését kérelmemre elvállalni sziveskedett, működését azonban a hadügyministeriumhoz még Debreczenben beadott s általam, valamint Klapka tábornok akkori helyettes hadügyminister által egészében helyeselt véleményére kívánt válasz elmaradása miatt mideddig meg nem kezdheté; én a hadügyministeriumot utasítottam, hogy Altábornagy Úrnak a hihetőleg tévedésből elmaradt választ haladék nélkül megküldje.

Ezen értesítésemet pedig azon kérelemmel kötöm össze: miszerint a katonai növelésnek hazánkra olly fontos ügyét Altábornagy Úr ismert buzgó hazafiúságával fölkarolva, a körüli működését minél előbb megkezdeni ne terheltessék.”⁴ (...)

A Ludoviceum épületének nagyobb részében ... 1849. április végétől a honvédsereg központi kórháza működött és amikor híre kelt, hogy az egész épület újra a hadi főtanodává lesz, Lumniczer Sándor, a hadügyminiszterium egészségügyi osztályfőnöke, a hadügyminiszterhez intézett 1849. június 22-i előterjesztésében új javaslattal állt elő.⁵

Figyelemre méltó indoklása szerint a Ludoviceumot tágas termei, egészségi szempontból célszerű fekvése kiváltképpen alkalmassá teszik arra, hogy kórházként szolgáljon, a naponként gyarapodó betegszám is indokolná megtartását, nemkülönben az az egészségügyi hátrány, ami a betegek szétszórt elhelyezéséből fakadna. Ezért – folytatta – mivel

„...hallomás szerint az épületnek egész terjedelmében a katonai nevelde számára leendő lefoglaltatása tervezetik, van szerencsém a Ministeriumot megkeresni, hogy az említett nevelde az Üllői-úton fekvő köztelek épületbe tétessék át, s a Ludoviceum, mint egyetlen alkalmas épület, központi tábori kórházzal tartassék fenn”.

Igaz ugyan, hogy a köztelek épületet az egyetemi állatgyógyintézet számára üritették ki, de az könnyebben találhat más elhelyezést, s a tulajdonos Gazdasági Egyesület is minden bizonnyal „inkább fogadandja be a növeldet, mint az állatgyógyintézetet”. Görgei hadügyminiszter 1849. június 25-i rendeletével Lumniczer felterjesztése mellett döntött: „a Ludoviceum egyetemes központi kórházzá alakíttassék át, elfogadtatván s jóváhagyatván”, és elrendelte az épület átalakítását és berendezését.⁶

Görgeinek ebben a rendeletében nem esik szó a főtanoda új épületben való elhelyezéséről és megnyitásáról. valószínű azonban, hogy Mészáros Lázár, Kiss Károly és Petzelt József tudomást szerzett a kialakult új helyzetről, és csak kutatás hiányossága miatt vált általánossá az a nézet, hogy a hadi főtanoda „megnyitása többé szóba sem került”.⁷ Görgei hadügyminiszter 1849. június 26-i (bár csak 29-én postázott), Mészáros Lázár altábornagyhoz intézett átiratában ugyanis megküldte a nevelési terv jóváhagyását és mellékelte Mészáros

³ HM 1849:13949.

⁴ OHB 1849:8043/K. sz.; OSzK Kézirattár. Hung. 411. sz.;

Közli: Barta István (szerk.): Kossuth Lajos kormányzóelnöki iratai. Bp., 1955. pp. 509–510. (Kossuth Lajos összes munkái XV.)

⁵ HM 1849:202178., 21569.

⁶ HM 1849:21569/2304.

⁷ Dezséri Bachó László (szerk.): A Magyar Kir. Honvéd Ludovika Akadémia története. A Ludovika Akadémia, mint Magyar Hadi Főtanoda a szabadságharc alatt. Bp., 1930. p. 286.

kinevezési oklevelét is.⁸ Ebből a fogalmazványban fennmaradt iratból érdemes idézni a következőket:

„... Elvégre értesítem altábornagy urat, hogy miután a Ludoviceum egyetemes kórháznak van rendelve, a központi katonai növelde épületéül a köztelek jelöltetett ki.”⁹

Végül a hadügyminiszter azt is tudatta Mészárossal, hogy a munkáját segítő szervezet, a hadügyminisztérium katonai nevelési osztály főnökét is kinevezte. Kiss Károly ezredes kinevezéséről 1849. június 29-én értesítette hivatalosan Szabó Imre hadügyi államtitkár, azzal a meghagyással, hogy osztálya „megkívántató rendezési tervét és a szükséges hivatalnokok kijelölését” sürgősen terjessze elő.¹⁰

A hadi főtanoda megnyitása a különböző hátráltató és nehezítő körülmények ellenére tehát nem került le a napirendről. Ezt bizonyítja egy 1849. június 27-i ügyszer, amely egy fiatal fiú „Ludoviceumba, vagy ha erre gyengének találtnék, a szatmárnémeti katonai növeldebe” helyezését foglalkozik.¹¹ A megkészt hadügyminiszteri jóváhagyás Mészáros május 9-i katonai nevelési-oktatási tervét illetően, amit valószínűleg akkor kaphatott kézbe, amikor már kinevezték fővezérnek, de különösen az 1849. július elejére kialakult súlyos katonai helyzet, majd a főváros ismételt kiürítése lehetetlenné tette a Magyar Hadi Főtanoda megnyitását az új elhelyezési körletben, a köztelek épületében.

Eddig feltáratlan, hogy Kiss Károly ezredes, hadügyminiszteri osztályfőnök és Petzelt József főtanodai aligazgató milyen erőfeszítéseket tett az utolsó napokban annak érdekében, hogy a hadi főtanoda berendezését, felszerelését és az oktatáshoz szükséges egyéb eszközöket a Ludoviceum épületéből átszállítsák a köztelek épületbe. Ismeretes azonban egy hivatkozás, mely szerint Petzelt József egy későbbi levelében azt írta volna, hogy amikor 1849. július 8-tól 11-ig újból ki kellett üríteni a fővárost, a „tanítók már meg valának szervezve, a tanulok összegyűlve”.¹² A kormányt követve Kiss és Petzelt Szegeden intézték tovább az ügyeket. Kiss Károly, akit akkor neveztek ki a katonai nevelőintézetek főfelügyelőjévé, számos intézkedést adott ki az intézetek érdekében, de az ellenség előnyomulásával azok egymás után osztrák kézre kerültek és július végére Petzelt segítségével már csak a szegedi és a nagyváradi katonai nevelőintézet problémáival foglalkozhatott.¹³ Kiss a világosi fegyverletételnél esett fogságba, Petzelt, a Magyar Hadi Főtanoda aligazgatója, 1849. augusztus 17-én, az aradi várórséggel tette le a fegyvert.¹⁴

Az idő rövidsége és a hadi események gyors változásai 1848–49-ben nem tették lehetővé a magyar katonai felsőoktatás rendszerének, a tiszt- és altisztképzés intézményeinek szilárd kiépítését és folyamatos működését. A szabadságharc alatt a tisztképzésnek egyetlen sikeres megoldása volt csak – a csapat és a harctér.

Ma már tagadhatatlan tény, hogy sikerült létrehozni és rövid ideig működtetni is a maga nemében egész Európában egyedülálló Magyar Hadi Főtanodát. Ez első hadügyminiszterünk,

⁸ HM 1849:22730.

⁹ HM 1849:22730.

¹⁰ HM 1849:24010.

¹¹ Hadtörténelmi Levéltár. 1848–49. évi gyűjtemény. 1849:35/189. sz. Ezt bizonyítja Vezekényi: Visszaemlékezések 1848/49-re. [Cikksorozat] = Gyöngyösi Lapok, 1882. 16. sz. (április 20.) p. 3. is. Amint a főtanoda főorvosa felidézi: 1849 júniusában, visszamaradt tisztviselőként, a fővárosba utazott, hogy igazolja magát, „mely alkalommal hadügyminiszterünket, Mészáros Lázár urat, ki akkor a Dunapartján szállásolt, meglátogattam a végett: parancsolja-e, hogy ismét a Ludovika akadémiába megjelenjek és mikor? A hadügyminiszter erre kijelentette, hogy mint családós ember nem kívánja hogy ismét veszedelemnek kitétessem, az okból nem is tette meg a behívást.”

¹² Petzelt Józsefről megemlékező előadás. A kézirat a szerző birtokában (2. lev.).

¹³ HM 1849:23656/341., 1098., 24730/346.

¹⁴ Bona Gábor: Táborkok és törzstisztek a szabadságharcban 1848–49. Bp., 1983. p. 199, 265.

Mészáros Lázár érdeme, aki legelőször valósította meg a magyar katonai felsőoktatás korszerű eszméjét. Később, törökországi naplójában, 1849. december 31-én önkritikus, keserű sorokban mégis csak ennyit jegyzett fel róla:

„Személyemre nézve sajnálom, hogy kedvencz gyermekemet a Ludoviceumot, hol paradicsomot akartam a fiatalságnak teremteni, és ahonnént valódi hasznos gyakorlatos és tudományos egyének jöttek volna ki, kikből mint egy faiskolából, vagy növénytárból, a haza szükségeit mérnöki, táborkari, gyalogsági, tüzérségi és lovassági tekintetben pótolhatta volna, életbe nem léptethettem. Evvel az intézménnyel akartam magamnak nevet, hírt és öröklét[et] szerezni, a gondviselés azonban másképp akarta, Isten neki.”¹⁵

¹⁵ Mészáros Lázár törökországi naplója, 1849–1850. OSzK Kézirattár. 377/Oct. Hung. 8–9. folio.